

Renata Janiec

Meteory - “Klasztory Zawieszono w Niebie”

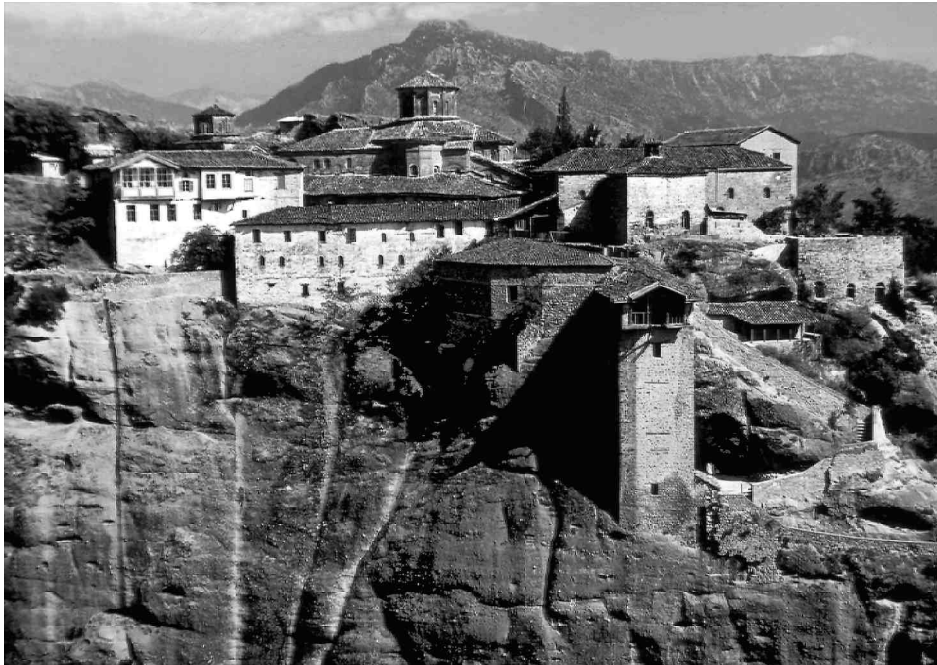
Od najdawniejszych czasów góry były przedmiotem kultu religijnego zarówno ludów pierwotnych, jak i wyżej cywilizowanych. Kojarzyły się z potęgą, mocą, niewzruszonością i wiecznością. Wiele z nich czczonych jest po dzień dzisiejszy.

Jedno z takich miejsc, gdzie potęga ziemską styka się z potęgą nieba, położone jest w środkowej Grecji. Skały uformowane w przedziwne kształty (szpikulce, wieże, iglice i inne formacje skalne), które powstały tu około 3 mln lat temu, w wyniku erozji gigantycznego bloku piaskowcowo-zlepieńcowego, tworzą scenerię jakby z innego świata. Masywy skalne przypominają wznoszące się w niebo płomienie. Wszystko tu tchnie mistycznym spokojem, ciszą i pięknem. W tej niezwyklej scenerii, na szczytach pionowych brył skalnych mieści się zespół klasztorów Meteory, zaliczany do najcenniejszych zabytków sztuki bizantyńskiej z XIV w. Termin *Meteory* - znaczy “zawieszony między niebem a ziemią”. Na całym świecie, we wszystkich religiach monastery, pustelnie i miejsca do modlitwy budowano jak najwyżej, tak aby były jak najbliżej nieba i Boga, w miejscach, gdzie to co niebiańskie styka się z tym co ziemskie.

Meteory położone są w centralnej części Grecji środkowej, na Równinie Tesalskiej około 50 km na zachód od Larisy, w pobliżu miejscowości: Kalambaka i Kastraki. Na południu otoczone są przez pasmo gór Otrys, na wschodzie znajduje się wzniesienie Pirion, na zachodzie Góry Pindos, a na północnym wschodzie wznosi się legendarna Góra Olimp.

Pierwsze społeczności religijne pojawiły się tu w X w. Byli to pustelnicy, którzy mieszkali pod ziemią, w katakumbach. Żyli tutaj samotnie, w ubóstwie, według ścisłej reguły wyrzeczeń, milcząc i pokutując. Wspinali się na szczyty, aby w samotności oddawać się medytacjom i modlitwie¹. Z biegiem czasu pustelnicy przekształcali jaskinie w pustelnicze wspólnoty i zaczęli wznosić oraz organizować monastery na skałach, aby być bliżej nieba. W 1336 r. dołączyło do nich dwóch mnichów z góry Athos: Gregorios i Athanasios (św. Atanazy)². W tym czasie bowiem monastery Athosu były przeludnione i szukano nowego miejsca, w które można by było przenieść część mnichów.

Pod koniec XIV w. św. Atanazy zbudował na stromej skale pierwszy wielki monaster nazywając go Wielkim Meteoronem³ i ustanowił w nowym klasztorze wyjątkowo

Meteora - klasztor Aghia Trias

surową i ascetyczną regułę, określił struktury działania i zorganizował tryb życia tutejszej wspólnoty. Bardzo szybko ściągnęło tutaj wielu zakonników. Następne klasztory wznoszone były jeden po drugim, na bardziej lub mniej dostępnych skałach. Okres największej świetności osiągnęły za panowania osmańskiego sułtana Sulejmana Wspaniałego (1520-1566). Było ich wtedy 24⁴. Największe gromadziły ogromne skarby, czerpiąc zyski z posiadłości ziemskich podarowanych im w odległej Wołoszczyźnie, Mołdawii oraz w Tesalii. Pozostawały one w rękach mnichów do XVIII w., kiedy to życie klasztorne w Grecji zaczęło upadać. Do upadku klasztorów przyczyniły się niewątpliwie niezliczone spory o władzę. Jednak główną przyczyną były czynniki ekonomiczne. Niektóre budynki nieremontowane popadały stopniowo w ruinę. W XIX w. zaczęło ubywać mnichów. Po wojnie grecko-tureckiej (1920-1923) państwo przejęło majątki klasztorne i przekazało je greckim uchodźcom z Azji Mniejszej. Do czasów dzisiejszych przetrwało 11 klasztorów⁵, z czego 5 to niestety ruiny, natomiast 6 jest czynnych i udostępnionych do zwiedzania. Zamieszkane są przez zaledwie kilkunastu mnichów.

Życie klasztorne w Meteorach trwa od 600 lat. Pierwsi mnisi musieli pokonywać ogromne trudności. Żyli w całkowitej izolacji od świata⁶, a wejście do monasteru wiązało się z trudną i niebezpieczną wspinaczką. Jeszcze w początkach XX w. jedynym sposobem, aby dostać się do środka, była sieć wciągana na linie. W ten sposób trans-

Meteora - wewnątrz jednego z klasztorów

portowano żywność i samych mnichów. W taki też sposób postępowano przy budowie monasteru, wciągając na górę materiały budowlane. W chwili obecnej sieci zastąpione są schodami, a w miejscu prawie nieprzejezdnej, trudno dostępnej ścieżki wybudowano drogę.

Życie mnichów w klasztorach jest ciągłą próbą i wyzwaniem. Jest to bezustanna pokuta, modlitwa i żal za grzechy. Modlitwa i praca to dwie zasady określające życie mnicha. Życie w klasztorze jest uregulowane. Dzień podzielony jest na trzy ośmiogodzinne okresy.

Pierwszy z nich to czas na modlitwę. Zapowiadają go rozlegające się we wszystkich monasterach dźwięki kołatki. Według bizantyńskiego sposobu mierzenia czasu nowy dzień zaczyna się po zachodzie słońca. Nieszpory są tu więc pierwszą modlitwą w liturgii godzin. Jest to modlitwa dziękczynna za mijający dzień i jednocześnie modlitwa za dzień, który ma nadejść. Każdego wieczora o tej samej porze od 600 lat mnisi powtarzają te same słowa modlitwy.

Druga część dnia przeznaczona jest na pracę. Mnisi malują ikony i obrazy cierpliwie pochyleni przez wiele godzin nad płótnem, piszą żywoty świętych, rzeźbią w drewnie (wyrzeźbienie jednego krzyża trwa czasem 14 lat), wyrabiają świece. Wszystko: atmosfera i narzędzia przywołują pamięć dawnych dni. Chleb nadal wyrabia się ręcznie, owoce zbiera się w trudzie bez żadnych współczesnych udogodnień.

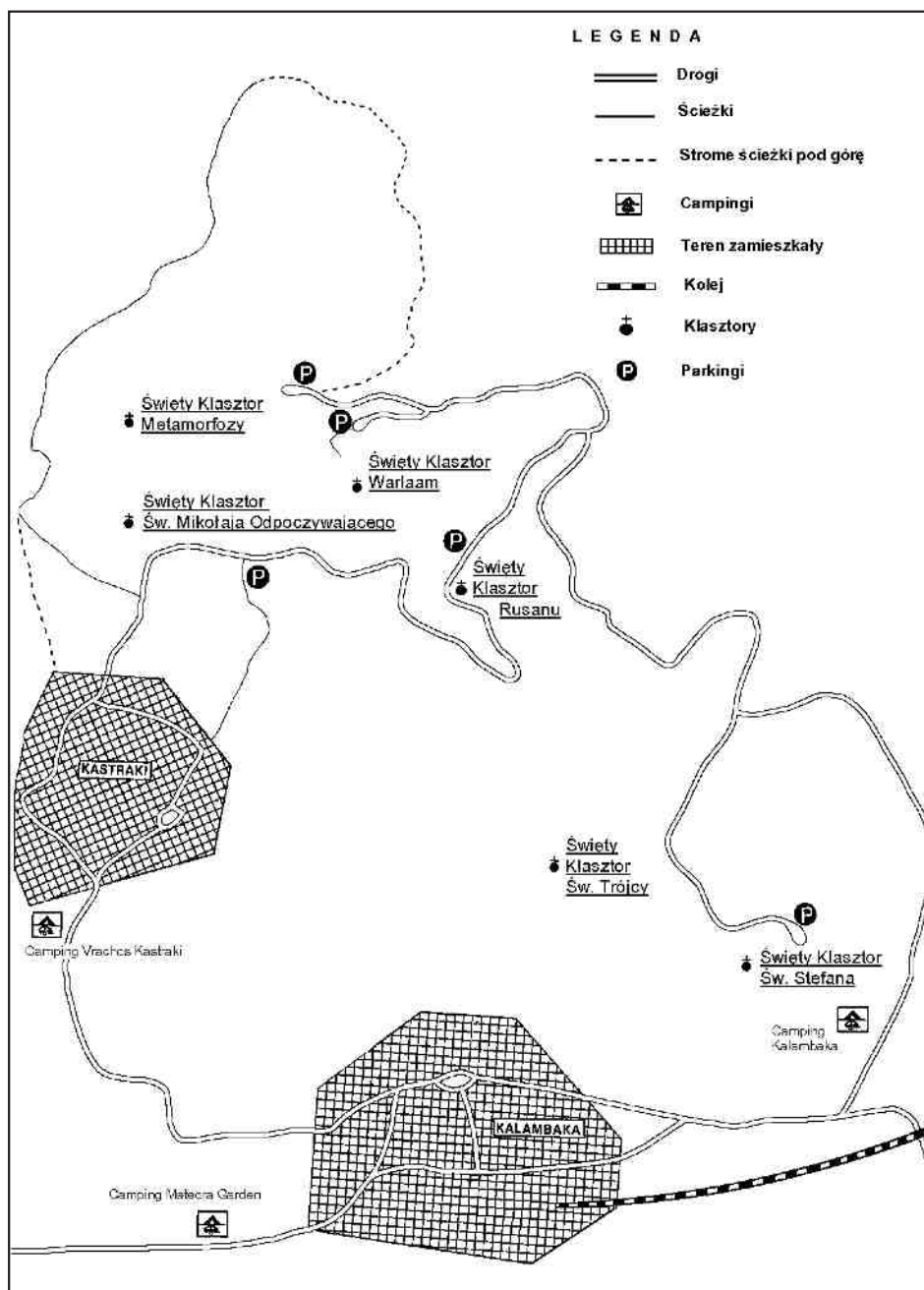
Trzeci okres dnia - to czas na studiowanie i ewentualny odpoczynek. W tym czasie mnisi przyjmują gości, piszą żywoty świętych, studiują Pisma Ojców Kościoła oraz Muzykę Bizantyńską.

Przez sześć wieków, często dzięki hojności przybywających tu osób, monasterium wzbogaciło się o liczne dzieła sztuki, świadczące o czci i miłości do Boga. Niestety zdarzało się często, że udający pobożnych przybysze niszczyli i łupili klasztorne dobytki. Licznych grabieży dokonano w okresie okupacji podczas II wojny światowej oraz w czasie wojny domowej. Dzięki wysiłkowi i ofiarom mnichów, udało się ocalić i zebrać to, co zostało z tych skarbów. W refektarzu klasztornym Wielkiego Meteoronu urządzono muzeum ze wspaniałą kolekcją przedmiotów liturgicznych. Wartość zgromadzonych tu rzeczy i pamiątek jest nieoceniona. Zbiory zawierają dekorowane szkatułki z relikwiami świętych, korony, mitry biskupie, bezcenne misternie rzeźbione krzyże ze szlachetnego drewna, haftowane obrazy, wyszywane złotem szaty, kielichy, cudowne freski (wykonane w stylu szkoły macedońskiej i kretańskiej). Wśród eksponatów muzeum znajdują się bezcenne ikony z XIV w., które przenoszone są na nabożeństwa⁷. Wybitni oraz nieznanymi malarze ikon pozostawili tu swój ślad. Często woleli zachować anonimowość, traktując swoją pracę jak dar modlitwy. W zbiorach znajdują się ponadto stare dokumenty i dzieła o historycznej i artystycznej wartości. Ich przepisywanie było bardzo żmudną pracą. Dawniej znajdowały się tu pracownie bibliograficzne, gdzie przepisywano teksty o charakterze religijnym, teologicznym, żywoty świętych, utwory starożytnych pisarzy greckich.

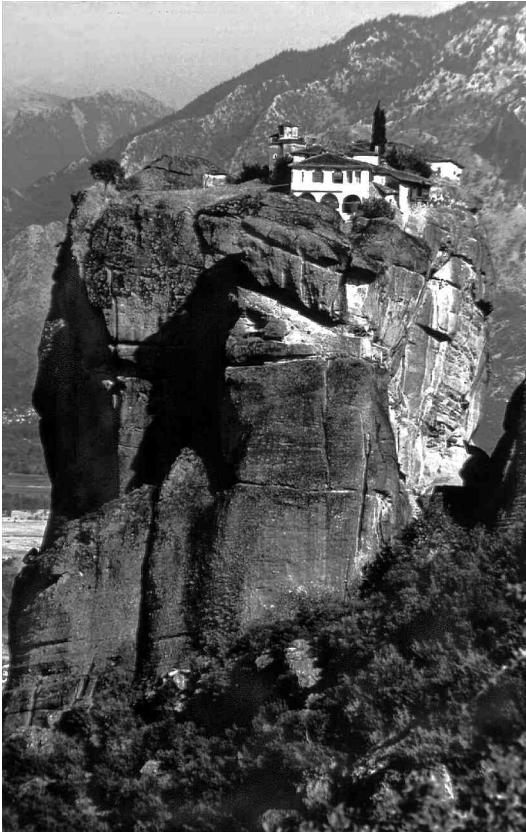
Przez ostatnie trzydzieści lat monasterium prawie całkowicie przestawiło się na obsługę pielgrzymów i turystów. Trudności w zwiedzaniu Athosu przyczyniły się do popularności i rozgłosu Meteorów. Athos zachował swój średniowieczny charakter, podczas gdy Meteory przekształciły się w ośrodek pielgrzymkowy i turystyczny. Monasterium odwiedzane są przez milionowe rzesze pielgrzymów i turystów, którzy często przybywają tu, aby umocnić się w wierze. Mnisi przyjmują ich gościnnie z pokorą i radością, chętnie oprowadzając przybywających po tutejszych zabytkach. Przy zwiedzaniu turystów obowiązuje odpowiedni strój. Dla kobiety jest to sukienka zakrywająca ramiona i kolana, dla mężczyzny - długie spodnie. Tradycyjny poczęstunek to kawa, słodczyce i woda.

Do zwiedzania udostępnionych jest 6 monasterium. Punktami wyjściowymi do klasztorów są dwie miejscowości: Kastraki i Kalambaka. Rozciąga się stąd panoramiczny widok na Meteory. Na rynku Kalambaki kupić można obrazy malowane przez mnichów zamieszkujących "skały meteorów". Na odwrocie znajduje się pieczęć z dwugłowym orłem, która świadczy o autentyczności twórcy. Nowa droga, wiodąca do Meteorów, rozgałęzia się i w rezultacie prowadzi do wszystkich czynnych monasterium (ryc. 1).

Święty klasztor Metamorfozy (Wielki Meteoron) to najwspanialszy i najwyższy położony meteor. Leży na wysokości 613 m n.p.m. i 475 m nad korytem rzeki Pinios. Założył go w 1380 r. św. Atanazy. W wieku XIV i XVI był rozbudowany. Przez stulecia posiadał rozległe przywileje i sprawował władzę nad całą okolicą. Kaplica główna

Ryc. 1.
Klasztory Meteorów udostępnione pielgrzymom i turystom.

Meteora - klasztor

poświęcona Przemienieniu Pańskiemu powstała w latach 1387-1388 i należy do najwspanialszych w całym Meteora. Ściany są zdobione malowidłami przedstawiającymi sceny z życia kościoła, ołtarz rzeźbiony w drewnie i pozłacany. Obok budynku głównego znajdują się jeszcze trzy wzniesione w późniejszym okresie małe kościoły: Św. Atanazego, Św. Konstantyna i Św. Heleny oraz Św. Jana Proroka. Do 1923 r. wchodziło do klasztoru po sznurkowej wiszącej drabince lub wciągano się w specjalnych siatkach. Dzisiaj do klasztoru wiodą wykute w skałach korytarze i kamienne schody. W zbiorach klasztoru znajdują się relikwie świętych, czaszki założycieli Joasafa i Atanazego, wota wielu cesarzy bizantyńskich i patriarchów, krzyże, obrazy, rękopisy.

Święty klasztor Warlaam

jest jednym z najstarszych klasztorów, założonym na miejscu dawnej pustelni Św. Warlaama, który przybył tu wkrótce po Św. Atanazym. Założycielami i budowniczymi klasztoru

byli święci Teofanis i Nektarius. W XVI w. wybudowano obecny budynek klasztorny oraz kościoły Wszystkich Świętych i Św. Jana Proroka. Malowidła na ścianach pochodzą z XVII w. i wykonane są przez wielkiego artystę szkoły kreteńskiej - Franko Katalana. Dominującym ich tematem jest asceza na pustyni. W 1922 r. wykuto w skałę schody, aby pielgrzymi mogli bezpiecznie dostawać się do środka. Bardzo dobrze zachowała się tu jednak stara Wieża Wyciągowa ze stromą platformą i kołowrotem. Siatka, używana w przeszłości do transportowania mnichów, służy dzisiaj do przeniesienia potrzebnych rzeczy i żywności, a także stanowi atrakcję turystyczną. Znajduje się tu również wspaniale ufortyfikowany ogród uprawiany do dziś przez mnichów. Wśród cennych zbiorów klasztornych zachowały się relikwie świętych, habity, krzyże, naczynia liturgiczne ze srebra, haftowane złotem epitafium Jezusa, rękopisy na pergaminie, żelazny pas właścicieli klasztoru.

Święty klasztor Św. Trójcy został wybudowany w latach 1458-1476. Prawdopodobnie jego pierwszy mieszkaniec nazywał się Dometios. Przy wejściu do klasztoru

ru znajduje się mała, wtopiona w skały kaplica. Klasztor ten posiada bibliotekę z cennym księgozbiorem. Już w XIX w. rozpoczęto budowę drogi, która ułatwiłaby dojście do klasztoru. Prace nad drogą i schodami w skale zakończono w 1925 r.

Święty klasztor Św. Mikołaja Odpoczywającego został wybudowany w ostatnich latach XV w. (prawdopodobnie na ruinach starego). Skała, na której się mieści, posiada niewielką powierzchnię, wobec czego wybudowano budynek piętrowy. Na pierwszym piętrze znajdują się kościół i refektarz mnichów. Na drugim piętrze natomiast mieszczą się cele mnichów. Kościół powstał w XVI w. Była to fundacja metropolity z Larisy Dionizjosa i mnicha Nikanora z Kalambaki. Kościół jest długi i wąski, a jego południową ścianę stanowią skały. Ozdobą tego niewielkiego monasteru są szesnastowieczne freski w głównej kaplicy autorstwa kreteńskiego malarza Theofanesa.

Święty klasztor Św. Stefana wybudowano na najbardziej wysuniętej na południe skale meteorów. Już w XIV w. istniała tu zorganizowana wspólnota klasztorna. Znajdują się tu dwa kościoły: Św. Stefana męczennika zbudowany w XIV w. przez mnicha Jeremija oraz Św. Haralamba zbudowany w XVIII w. z pięknym ołtarzem rzeźbionym w drewnie. W 1333 r. przebywał w klasztorze jego fundator cesarz bizantyński Andronikos III Paleologos. Od tego czasu klasztor otrzymał przydomek cesarskiego i patriarchalnego. Jeszcze w początkach XX w. był to klasztor męski. Podczas wojen złupiono go i zniszczono. Później został odbudowany i działa jako klasztor żeński. Klasztor ten połączony jest z innymi skalami za pomocą mostu o długości 8 metrów. Dawniej, ze względu na bezpieczeństwo klasztoru, był to most zwodzony. W tutejszym skarbcu znajdują się krzyże, naczynia liturgiczne, obrazy, szaty duchowne, epitafium Jezusa, rękopisy, złożone pasy.

Święty klasztor Rusanu został założony w XIV w. przez mnichów Nikodema i Benedykta. W XVI w. został wyremontowany i rozbudowany. Jego nazwa pochodzi prawdopodobnie od pierwszego mieszkańca Rusanosa. Klasztor Rusanu poświęcony jest św. Warwarze⁸. Jego ściany zdobią osiemnastowieczne freski poświęcone męczennikom. Dawniej pielgrzymi wchodzili tu po drabinie wiszącej, w 1930 r. wybudowano dwa drewniane mosty, które zapewniają bezpieczne wejście. Klasztor różni się od innych niezwykłą lokalizacją. Jego ściany wyrastają bowiem na samej krawędzi imponującej skały.

Z dawnej świetności Świętego Meteoronu pozostała niewielka część. Z 24 istniejących niegdyś monasterów tylko 6 jest dostępnych dla zwiedzających. Po reszcie zostały ruiny albo niestety tylko wspomnienia. Położone są z dala od szlaku i czekają na odbudowę. Mnisi zamieszkujący Meteory gromadzą wszelkie środki, mając nadzieję, że uda im się odbudować klasztory i że dawny Święty Meteoron odzyska swoją świetność.

Przypisy:

¹ Pustelnia była w kościele wschodnim zawsze wysoko ceniona. W pustelni łatwiej było bowiem

osiągnąć tzw. "spoczynek w Bogu", polegający na nieustannej modlitwie, która dawała poczucie lekkości, oderwania się od świata. Wg prawosławnych ideologów przebywanie na pustelni tłumaczone jest przez chęć uwolnienia się od problemów tego świata, walkę z sztanem i wieczną tęsknotą za utraconym rajem, zob. J. Wierusz-Kowalski, *Świat mnichów i zakonów*, Warszawa 1979, s. 107.

² Św. Atanazy był założycielem wspólnoty mniszej na Athosie i twórcą monastycyzmu meteorycznego, zob. J. Kłoczowski, *Od pustelni do wspólnoty. Grupy zakonne w wielkich religiach świata*, Warszawa, 1987, s. 104.

³ Według legendy św. Atanazy dotarł na szczyt skał wyniesiony przez orła. Inne podania mówią o pomocy udzielonej pierwszym mnichom przez biegłych w sztuce wspinaczki mieszkańców średnio-wiecznej wsi Staji (dzisiejsza Kalambaka).

⁴ Informują o nich archiwalia i pierwsze ryciny powstałe w Wielkim Meteoronie.

⁵ Informacja uzyskana od jednego z mnichów zamieszkującego Meteory.

⁶ Mnichów i ascetów charakteryzuje głównie ich stosunek do rzeczywistości, w której żyją, a od której pragną się oderwać, aby stworzyć swój własny świat jak najbardziej zbliżony do ideałnego. Każdy mnich więc dla podkreślenia swej odrębności ubiera się inaczej niż ludność świecka, inaczej strzyże włosy, inaczej mieszka, kulturuje odmienne tradycje, zwyczaje i przepisy, wchodzi w inny rytm pracy przeplatanej ascezą i modlitwą. W ten sposób pragnie osiągnąć cel, który przyświeca mu od chwili wstąpienia do klasztoru - szczęście wieczne, zob. J. Wierusz-Kowalski, *Świat mnichów i zakonów*, Warszawa 1979, s. 5.

⁷ Kult świętych ikon składa się na istotę prawosławia. Dla wiernego wyznawcy prawosławia ikona jest nie tylko obrazem przedstawiającym obiekt kultu, ale jest to sposób oddawania czci przedstawionemu na niej Bogu i świętym pańskim.

⁸ Święta Warwara, męczennica, wybrała ten klasztor na swoją siedzibę, bo przypominał jej odizolowaną od świata wieżę, w której uwięziona przez ojca spędziła całą swoją młodość.

Literatura:

Encyklopedia katolicka, 1989

Encyklopedia katolicka, T. 6, Lublin.

Grecja, 1993

Grecja, Wyd. Pascal, Bielsko-Biała.

Karpińska H., 1991

Grecja - przewodnik, Wyd. Sport i Turystyka, Warszawa.

Kłoczowski J., 1987

Od pustelni do wspólnoty. Grupy zakonne w wielkich religiach świata, Wyd. Czytelnik, Warszawa.

Meteory, 1989

Meteory, Wydawnictwo Michalis Tumbis A.E., Ilioupolis.

Sawicka M., 1973

Podniebne Klasztory, "Poznaj Świat", nr 11, s. 17-21.

Szczeptański J.A., 1989

Grecja, Wiedza Powszechna, Warszawa.

Wierusz-Kowalski J., 1979

Świat mnichów i zakonów, Wyd. Iskry, Warszawa.

Meteora: Monasteries Hanging in the Sky

(SUMMARY)

The group of monasteries known as Meteora, which lies on the Plain of Thessaly in Central Greece, is one of the treasures of 14th-century Byzantine art. The first religious

communities appeared here in the 10th century. They consisted of hermits, who lived in the caves and practised prayer and penance. After a certain length of time the individual hermits established communities and set up monasteries. The first of these was built towards the close of the 14th century by St. Athanasius, who also set down the principles and structures for the monastic community. Soon more and more monks were coming, and new monasteries were founded. In their heyday there were 24 of them here. Unfortunately later they declined and fell into ruin. Today there are eleven, of which six are open to pilgrims or tourists. These are the Holy Monasteries of the Metamorphosis (the Great Meteor), Varlaam, the Holy Trinity, St. Nicholas Reposing, St. Stephen's, and St. Rusan. Only about a dozen monks inhabit them now, and they lead a life of poverty working and praying. Even in the early 20th century access to the monasteries high up in the mountains was deliberately made difficult. In practice the monks were cut off from the rest of the world. They would haul necessities up the mountain face using ropes and nets. Nowadays a set of stairways and corridors hewn out in the rock and an asphalt road lead up to the monasteries. Millions of tourists and pilgrims visit the place each year, and many come for spiritual reinforcement. Alongside the monasteries there is a museum which may be visited. It is situated in the refectory of the Great Meteor and its exhibits include numerous souvenirs and liturgical objects, such as boxes holding relics of the Saints, crowns, bishops' mitres, embroidered pictures, gold-embroidered vestments, chalices, frescoes, and icons.